

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ
Ὁμιλία α'

Θεολογιές,
ἀνθρωπολογιές
καὶ ἐπιστημολογιές
ἀναγνώσεις
τῆς ματαιότητος

**Α) Προοιμιακὲς διακειμενικὲς προσεγγίσεις
καὶ ἀνθρωπολογικὲς προσεγγίσεις
τοῦ ἀνθρωπολογικοῦ ζητήματος**

Ἡ πρώτη Ὀμιλία ἐκκινεῖ μὲ τὴν ἀναφορὰ τοῦ ἱεροῦ συγγραφέως στὸ βιβλίον τῶν *Παροιμιῶν*, μὲ σκοπὸ τὴν σύνδεση καὶ τὴν ἀνάδειξη τῆς ἀλληλουχίας μεταξὺ τοῦ ἐν λόγῳ βιβλίου καὶ τοῦ «Ἐκκλησιαστοῦ».¹⁷ Σημειώνεται παρενθετικὰ ὅτι ὁ ἱερὸς Γρηγόριος διακρίνεται, μὲ ἐντυπωσιακὲς μάλιστα ἐπιδόσεις, ὄχι μόνον γιὰ τὴν διακειμενικὴ στήριξη τῶν συλλογισμῶν - ἐπιχειρημάτων του, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ ὅτι, μὲ βάση ἀκριβῶς τὶς ἐν λόγῳ διαδρομὲς του, συγκροτεῖ ἕναν κόσμον νέων προσεγγίσεων. Ὑπόκειται, βεβαίως, τῶν ἐπιλογῶν του ἢ κατὰ περίπτωσιν ἀναδυόμενη ἐρμηνευτικὴ κατεύθυνσή του, τὴν ὁποία, ὅμως, δὲν ἐπιβαλλεῖ στὰ βιβλικὰ κείμενα, ἀπὸ τὸ περιεχόμενον τῶν ὁποίων ἐμπνέεται· ἐδῶ ἀκριβῶς συγκροτεῖ τὴν συνθετικὴ - διαλεκτικὴ διακειμενικότητα καὶ ὄχι τὴν παραθετικὴ. Μάλιστα, μὲ τὸ νὰ δίδει ὁ ἱερὸς Γρηγόριος τὴν ἀρμόττουσα

17. Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, ΒΕΠΕΣ 65Α, σ. 183, 1-10. Γιὰ τὴν ἱστορία τῶν ὑπομνημάτων στὸν *Ἐκκλησιαστήν* (τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης) καὶ γιὰ τὴν θέση ποὺ καταλαμβάνει τὸ σχετικὸ ὑπόμνημα τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης στὸ σύνολο ἔργου του, βλ. τὸ εἰσαγωγικὸ κείμενον στὴν κριτικὴ ἔκδοσιν *SOURCES CHRÉTIENNES*, «Grégoire De Nysse, Homélie sur L'Ecclésiaste», Texte Grec de l'édition P. Alexander, Introduction, traduction, notes et index par Françoise Vinel, Les éditions du CERF, Paris 1996, pp. 7-15 (& 24-35).

προσοχή στις λέξεις και στους ὄρους μὲ τοὺς ὁποίους ἀποδίδεται τὸ σημαινόμενον, συναρπάζει εὐθύς ἐξαρχῆς τὸν ἀναγνώστη μὲ τὴν ἐσωτερικὴ δύναμη διὰ τῆς ὁποίας προωθεῖ τὴν ἐξήγηση τῆς θέσεώς του, μὲ τὴν αἰσθητικὴ διάσταση τοῦ ὕφους νὰ εἶναι διάχυτη. Εἰδικώτερα, ἐπιθυμεῖ σφόδρα νὰ καταδείξει τὸν ἀπόλυτο προορισμὸ τῆς ἀνθρώπινης δημιουργίας καὶ ὑπαρξης: τὴν «ἄνοδον»: συγκεκριμένα, ὅμως, τὴν ἄνοδο ἐκείνη πού στηρίζεται ἐξ ὀλοκλήρου στὴν «ὑψηλὴν» καὶ «θεόπνευστον» γραφή.¹⁸ Δὲν εἶναι, ἄλλωστε, ἄσκοπη ἢ χρῆση τοῦ ὄρου «πόνος» στὴν πρώτη κιόλας πρόταση τῆς Ὁμιλίας, καθότι ἐμφαίνεται ὁ κόπος τῆς ιδιότυπης μάχης, ὁ ἐπίπονος ἀγώνας καὶ ἡ ἐναγώνια προσπάθεια πού καταβάλλεται ὥστε ὁ ἄνθρωπος νὰ ἀνέβει καὶ νὰ ἀναχθεῖ πρὸς τὸ Ἐκεῖθεν· νὰ θεαθεῖ τὸ ἔκπαγλο φῶς.¹⁹ Πρόκειται ὄντως γιὰ ἓνα παρατεταμένης καὶ ἀνανεούμενης σὲ ἐπιλεγόμενες διαδρομές, διάρκειας ἄθλημα, τὸ ὁποῖο ὀδηγεῖ σὲ ἄκρως ὑπερβατικὰ τοῦ Ἐντεῦθεν κατορθώματα.

Ἡ πορεία πού ἀκολουθεῖται εἶναι, πάντως, καθαρὰ –ὑπὸ τὴν εὐρεῖα σημασία τοῦ ὄρου– λογικὴ, καθὼς, ὅπως ὁ ἱερός Πατὴρ ἀναφέρει, τὰ νοήματα τῶν «Παροιμιῶν» προ-γυμνάζουν τὸν «νοῦν», καθόσον περιέχουν σκοτεινοὺς λόγους,²⁰ σοφὲς ρήσεις καὶ αἰνίγματα,²¹ τὰ ὁποῖα συνιστοῦν

18. Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, ΒΕΠΕΣ 65Α, σ. 183, 10: «τὴν γραφὴν τὴν ὑψηλὴν ὄντως καὶ θεόπνευστον ἢ ἄνοδος γίνεται». Ἄρα, ἡ ὅλη διαδικασία θεμελιώνεται θεοκεντρικῶς καὶ ἀναλαμβάνεται ἀνθρωπίνως.

19. Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, ΒΕΠΕΣ 65Α, σ. 183, 4: «τὸν πόνον τῆς θεωρίας».

20. Μὲ τὸν ὄρο αὐτὸν δηλώνεται σαφῶς τὸ ἀκατάληπτο τοῦ θείου Λόγου καὶ ὄχι τὸ «μαῦρο» καὶ ἀπροσδιόριστο τοῦ σκότους. Ἄρα, ἔχει θετικὴ διανυστική σημασία.

21. Εὐθεῖα καὶ ὄχι ἔμμεση ἀναφορὰ στὴ σοφιολογικὴ γραμματεία. Πρβλ. *Παροιμ.* 1,6.

καὶ τὰ τελειότερα τῶν μαθημάτων, διὰ τῶν ὁποίων βέβαια ὁ μαθητὴς - πιστὸς ἀνίπταται.²² Ἦδη ἐξ ἀρχῆς πρέπει νὰ σημειώσουμε, διατηρώντας τὰ σημειωθέντα περὶ διακειμενικότητας, ὅτι στὸ ἐδῶ πλαίσιο συγκροτεῖται μία ἀρνητικὴ καὶ μία συνθετικὴ διαλεκτικὴ. Συγκεκριμένα: ἡ ἀρνητικὴ προκύπτει ὡς ὑπερβατικὴ τοῦ φυσικοῦ κόσμου καὶ ὡς ἀναγωγικὴ σὲ μία ριζικὰ ἄλλη ὄντολογικῶς πραγματικότητα. Ὅμως, ἐδῶ ἀκριβῶς ἀνοίγονται οἱ προοπτικὲς τῆς σύνθεσης. Ἡ προηγηθεῖσα ὑπέρβαση δὲν ὀδηγεῖ σὲ κατάργηση τοῦ κτιστοῦ, ἀλλὰ στὴν ἀναζήτηση τῶν ὄντολογικῶν προϋποθέσεων πὸν τὸ ἔχουν ἀναγάγει στὴν ὑπαρξή. Ἄρα, ἡ διαλεκτικὴ θὰ προσλάβει θετικὸ περιεχόμενο καὶ θὰ καταστεῖ συνθετικὴ, ὑπὸ τὴν ἔννοια ὅτι ὄχι μόνον θὰ κινεῖται μὲ ὄρους ἀναγωγικοὺς ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ὄλο καὶ προϋδῶσα ἀνατίμηση τῆς κτίσης.

22. Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, ΒΕΠΕΣ 65Α, σ. 183, 5-9. Ὅσο περισσότερο ὁ νοῦς ἀνυψοῦται, τόσο θεᾶται τὸ ἀθεώρητο τῆς θείας ὑπαρξης. Αὐτὸ ἐξηγεῖται διὰ τοῦ ὅτι ἐγκαταλείποντας ὁ νοῦς ὅλα τὰ φαινόμενα, αἰσθητὰ καὶ νοητὰ, θεᾶται τὸν Θεὸ «ἐν γνώφῳ», δηλαδὴ βλέπει ὅτι τὸ θεῖο εἶναι αὐτὸ πὸν ὑπάρχει ὑπεράνω κάθε γνώσεως καὶ καταλήψεως (βλ. Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τὸν βίον Μωυσέως*, ΒΕΠΕΣ 65Α, σσ. 142, 20 - 143, 24). Ἀλλὰ μὲ τὸν «γνόφον» δηλοῦται ὅτι ἡ ἐν λόγω γνώση ἔχει συγκεκριμένη ἐμβέλεια—μὴ ὑπερβάσιμα ὄρια. Πρόκειται γιὰ τὴν θεμελιωτικὴν ἀπαρχὴν καὶ τὴν διαδικαστικὴν θεμελιώσιν τοῦ γνωσιολογικοῦ ἀποφατισμοῦ. Βλ. ἐνδεικτικὰ Vl. Lossky, *Essai sur le Théologie Mystique de l'Église d'Orient*, ἐκδ. "Mouton", 1944, σσ. 21-41, ὅπου ἐπισημαίνεται ὅτι ὁ ἀποφατισμὸς δὲν ὀδηγεῖ στὸν ἀγνωστικισμὸν. Πρόκειται, κατὰ βάσιν, γιὰ μίαν ἐκ βαθέων συναίσθησιν τῆς ὄντολογικῆς ἀπειρότητας τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ ὅτι ὁ ἄνθρωπος, ἀκόμη καὶ μὲ τὴν κατάκτησιν τοῦ «καθ' ὁμοίωσιν», θὰ ἀδυνατεῖ—ἔστω καὶ κατ' ἐλάχιστον—τὴν προσεγγίσει. Ἐπομένως, ὁ ἀποφατισμὸς εἶναι γνώση ἀπόλυτης τάξεως, ἄκρως θετικοῦ περιεχομένου, καθότι κινεῖται μὲ τὸν ρεαλισμὸ τῶν ὀρίων. Πρέπει, μάλιστα, μονίμως νὰ φέρουμε στὸ προσκίηνον ὅτι ὁ ἅγιος Γρηγόριος θεωρεῖ ὅτι ὁ ἄνθρωπος γνωρίζει τὰ κτιστὰ ὄντα ὡς φαινόμενα καὶ ὄχι κατὰ τὴν οὐσίαν τους ἢ κατὰ τὴν καθεαυτοτήτά τους, εἰσάγοντας καὶ ἐδῶ ἕναν ἰδιόλεκτο ἀποφατισμὸν.

Αὐτὸς ὁ προοιμιακός, τρόπον τινά, λόγος τοῦ Γρηγορίου κατακλείεται μὲ συγκριτικὴ ἀναφορὰ στὸν πόνον/κόπο τῆς μάθησης/ἀθλήσης καί, μάλιστα, διὰ τῆς χρήσης ρητορικοῦ ἐρωτήματος. Αἰσθανόμενος, λοιπόν, τὴν ἀνάγκη νὰ ἀποδώσει ἐπακριβῶς τὸ μεγαλεῖο τοῦ *Ἐκκλησιαστοῦ* – ὡς πραγματείας σχετικῆς πρὸς τὶς «Παροιμίες»– ὁ ἱερός Πατὴρ ἀντιπαραβάλλει δι’ ἐρωτήσεως: «Εἰ οὖν ἡ παροιμιακὴ μελέτη ἢ πρὸς ταῦτα ἡμᾶς ἐτοιμάζουσα τὰ μαθήματα οὕτως ἐπίπονός τις ἐστὶ καὶ δυσθεώρητος, πόσον χρὴ πόνον αὐτοῖς ἐνορᾶν τοῖς ὑψηλοῖς τούτοις νοήμασι τοῖς νῦν προκειμένοις εἰς θεωρίαν ἡμῖν»,²³ γὰ νὰ καταλήξει ἐπίσης ἐρωτώντας: «εἰ οὖν ἡ μελέτη (= τῶν *Παροιμιῶν*) μετὰ τοσοῦτων ἰδρώτων κατορθοῦται καὶ πόνων ... πόσους ὑποδεικνυσι πόνους τὸ τῆς γραφῆς ταύτης (= τοῦ *Ἐκκλησιαστοῦ*) στάδιον τοῖς ἀγωνιζομένοις πρὸς τὴν τῶν νοημάτων ἀσφάλειαν διὰ τῆς ἀθλητικῆς ἐμπειρίας,²⁴ ὡς μὴ ἐν πτώματι δεῖξαι τὸν λόγον, ἀλλ’ ἐν πάσῃ νοήματος συμπλοκῇ ὄρθιον διασῶσαι διὰ τῆς ἀληθείας τὸν νοῦν».²⁵ Ἔτσι, προσδιορίζεται ὑποδειγματικὰ ἡ κλιμάκωση τοῦ ἐπιπόνου τῆς ἀντίληψης τῶν ὑψηλῶν νοημάτων ἀπὸ τὶς

23. Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, ΒΕΠΕΣ 65Α, σ. 183, 10-13.

24. Πρβλ. *Β΄ Τιμ.* 2,5: «ἐὰν δὲ καὶ ἀθλῇ τις, οὐ στεφανοῦται, ἐὰν μὴ νομίμως ἀθλήσῃ».

25. Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, ΒΕΠΕΣ 65Α, σ. 183, 18-25. Σημειωτέον ὅτι, ὅπως καὶ σὲ πλεῖστα ἄλλα κείμενά του, καὶ ἐδῶ ὁ Γρηγόριος ἐντυπωσιάζει μὲ τὸν ἀφηγηματικὸ τόνο του. Στὸ ἐν λόγῳ κείμενο διευρύνουμε τὶς διαπιστώσεις μας σχετικὰ μὲ τὴν διακειμενικότητα τοῦ ἁγίου Νύσσης. Θέτουμε, δηλαδή, ὡς ἐπιπλέον παρατήρηση ὅτι ἐντάσσει σὲ μία αὐστηρὴ διαδοχὴ τὰ κείμενα τὰ ὁποῖα μελετᾷ ὡς πρὸς τὸν θεωρητικὸ στόχο ποῦ διεκδικεῖ ἢ ποῦ ἔχει ἐμπνευσθεῖ. Στὸν ἐκάστοτε, λοιπόν, κειμενικὸ μικρόκοσμό του ἀνάγει τὴν ἐν λόγῳ διαδοχὴ σὲ ἐπιμέρους ἐπιστημολογικὴ ἀρχή.

Παροιμίες/πρόδρομο στὸν *Ἐκκλησιαστή/ἐπίτευξη* ἀνόδου. Μὲ ἀπόλυτη σαφήνεια παρομοιάζεται καὶ καθορίζεται ὁ βίος τοῦ πιστοῦ ὡς *στάδιον* καὶ τὸ ἐγχείρημα ἀντίληψης τῶν ὑψηλῶν νοημάτων ὡς *ἄθλησις*, ἡ ὁποία, ὅμως, στεφανοῦνται ἢ ὄχι μὲ τεκμήριο τὴν ὀρθότητα τῆς ἄσκησής της· κατὰ πόσον, δηλαδή, ὀρθῶς διασώζεται ὁ λόγος τῆς ἀλήθειας στὴν ἀνθρώπινη διάνοια – ὅπου στέφανος ἐννοεῖται ἢ κατάσταση ἰκανότητας καὶ ἐτοιμότητος τοῦ ἀνθρώπου νὰ θεαθεῖ τὸ θεῖο φῶς. Στὴν νέα γνωσιολογικὴ διαδρομὴ ποὺ ἀναδύεται, εἰσάγεται μία καίρια δυνατότητα τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἐπικοινωνήσῃ μὲ τὶς θεῖες ἐλάμψεις, οἱ ὁποῖες ἀντιστοιχοῦν στὶς προβολές τῶν θείων ἐνεργειῶν. Πρόκειται γιὰ ἓνα θέμα, τὸ ὁποῖο ἐπανειλημμένως τίθεται στὴν χριστιανικὴ παράδοση, κυρίως τῆς Ἀνατολῆς, σύμφωνα μὲ τὸ ὁποῖο τὸ φῶς διακρίνεται σὲ ἄκτιστο καὶ σὲ κτιστό. Ὁ ἄνθρωπος κατ’ ἀρχὰς ἔρχεται σὲ ἐπικοινωνία μὲ τὸ κτιστό, τὸ ὁποῖο, καὶ αὐτό, συνιστᾷ μία θεοφάνεια καὶ ἐπιχειρεῖ διὰ πολλαπλῶν μυητικῶν καὶ ἐνορατικῶν ἀναγωγῶν νὰ ὀδηγηθεῖ στὴν πηγὴ του, δηλαδή, στὸ ἄκτιστο. Καὶ ἐδῶ τὸ ἄθλημα εἶναι ἐπίπονο, ἐκ τοῦ ὅτι ἀπαιτεῖται ἀκραία ὑπέρβαση τοῦ *φαίνεσθαι*, ὥστε νὰ προσεγγισθεῖ τὸ *εἶναι*. Ἀσφαλῶς, μποροῦμε νὰ ὑποστηρίξουμε τὴν καταφατικὴ γνωσιολογικὴ διόδευση, ἀλλὰ καὶ πάλι ὑπὸ τὰ ὅρια - τὶς δεσμεύσεις ποὺ θέτει ὁ ἀποφατισμὸς. Θὰ πρέπει δὲ νὰ σημειωθεῖ ὅτι τὸ ἐν λόγῳ θέμα θὰ συναντήσῃ τὸ προνομιακὸ πεδίο του στὶς πραγματεῖες τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ.

Στὴν προκειμένη περίπτωση θὰ μπορούσε νὰ φανεῖ χρησιμὴ ἡ ἀντιπαραβολὴ μὲ τὸ *Ἰω.* 5,38,²⁶ στὸ ὁποῖο φαίνεται

26. *Ἰω.* 5,38: «καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ οὐκ ἔχετε μένοντα ἐν ὑμῖν, ὅτι ὄν ἀπέστειλεν ἐκεῖνος, τοῦτο ὑμεῖς οὐ πιστεύετε».

μὲ κάθε ἀκρίβεια ὅτι ἡ ὀρθὴ διάσωση τοῦ λόγου τῆς ἀλήθειας, τοῦ Λόγου, εἶναι ἡ ἐγκόλπωση, ἡ ἐγκατοίκηση τοῦ σαρκωθέντος Θεοῦ Λόγου, τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, στὸν ἄνθρωπο. Ἀπόδειξη, ἔτσι, τῆς ἐγκόλπωσης τοῦ Λόγου εἶναι ἡ ἀπροϋπόθετη πίστη τοῦ ἀνθρώπου στὸν Θεό.²⁷ Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἐξηγεῖται στὴ συνέχεια καὶ ἡ ἐπίκληση τοῦ ἁγίου Γρηγορίου στὰ «δεσποτικὰ παραγγέλματα», τὴν γνωστὴ ρῆση «ἐρευνᾶτε τὰς γραφάς»,²⁸ ὥστε ὁ ἄνθρωπος, σύμφωνα μὲ τὴν δύναμη τῆς σκέψης του, νὰ ἀντιληφθεῖ τόσο τὸ βάθος τῶν νοημάτων ὅσο καὶ τὸ ὕψος τοῦ μεγαλείου τῆς ἐνσάρκωσης τοῦ Λόγου, τῆς ἐνανθρώπισης τοῦ Κυρίου, προβάλλοντας τὴν παρουσία της ὡς

27. Σὲ αὐτὴν τὴ συνάφεια θὰ πρέπει νὰ διευκρινιστεῖ ἡ σχέσηὶς Υἱοῦ Λόγου καὶ Θεοῦ, ὅπως τὴν κατανοοῦμε στὸ *Πρὸς Σιμπλικιον. Περὶ Πίστεως*: Ὁ Υἱὸς καὶ ὁ Πατὴρ εἶναι τῆς ἴδιας οὐσίας καὶ δόξας. Κατὰ τὸν Ἀπόστολο Παῦλο (*Εβρ.* 1,3), ὁ Υἱὸς δὲν εἶναι ἐλάττων τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ ὁ χαρακτηριστὴς τῆς ὑποστάσεως τοῦ Πατρὸς καὶ ταυτὸς κατὰ τὴν οὐσία μὲ Αὐτόν. Ὅλα ὅσα ἀγαθὰ ἔχει ὁ Υἱὸς εἶναι τοῦ Πατρὸς καὶ τὰ τοῦ Πατρὸς ὅλα «καθορῶνται ἐν τῷ υἱῷ» (ΒΕΠΕΣ 68, σ. 184, 15-31). Ἡ ἀλληλοπεριχώρηση τῶν δύο Προσώπων εἶναι σαφῆς. Προκειμένου νὰ κατανοήσουμε ὅ,τι ὀρίζεται ὡς διαλεκτικὴ τῆς παράδοσης μὲ τὴν ἀνανέωση στὸν ἅγιο Γρηγόριο, θὰ σημειώναμε ὅτι ἀξιοποιεῖ μὲ τὸ οἰκεῖο του γλωσσικὸ ὕλικὸ ὅ,τι ἔχει ὑποστηριχθεῖ ἀπὸ τὸν Ἀπόστολο Παῦλο. Ἀναδεικνύεται ἔτσι μιὰ ιδιότυπη πλευρὰ τῆς χριστιανικῆς ἐρμηνευτικῆς. Ἡ θεωρία παραμένει στερεῶς ἡ ἴδια καὶ παραλλάσσουν τὰ ἐννοιολογικὰ σχήματα, στὴν προοπτικὴ μιᾶς –οὕτως εἰπεῖν– ἐκφραστικῆς ἐτερότητας. Ἀναφορικὰ μὲ τὴν περιχωρητικὴ σχέση τῶν τριῶν θείων ὑποστάσεων, βλ. Ν. Ξεζάκη, *Ἡ θεολογία τοῦ ὁμοουσίου*, Ἀθήνα ²2009, σσ. 210 κ.ἐξ.

28. *Ιω.* 5,39: «ἐρευνᾶτε τὰς γραφάς, ὅτι ὑμεῖς δοκεῖτε ἐν αὐταῖς ζωὴν αἰώνιον ἔχειν· καὶ ἐκεῖναί εἰσιν αἱ μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ». Ἄρα, ἡδὴ βιβλικὰ ἡ Γραφὴ ἔχει ὀριστεῖ ὡς τὸ μόνιμο ἐπιστημολογικὸ παράδειγμα. Γιὰ μιὰ –ἐμβληματικὴ ὄντως– συστηματικὴ θεώρηση τοῦ ζητήματος, βλ. R. Roques, *Structures théologiques de la gnose à Richard de Saint-Victor. Essais et analyses critiques*, ed. Bibliothèque de l'École Pratiques des Hautes Études, v. LXXII, Paris 1962, pp. 61-240.

οὐσιαστική αἰτία γιὰ τὴν σωτηρία καὶ τὴν μακαριότητα τοῦ ἀνθρώπου. Ἐν ὀλίγοις, ὅλα συντείνουν στὴν ὑπαρξιακὴ πλήρωση τοῦ ἀνθρώπου διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.²⁹ Οἴκαθεν προκύπτει ὅτι ἡ κατανόηση τῆς σωτηριολογικῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ πρέπει νὰ μετεξελίσσεται καὶ σὲ πραξιακὲς συμπεριφορὲς ἐκ μέρους τῶν πιστῶν. Περαιτέρω,

-
29. Ὁ θεῖος λόγος ἐνσαρκώθηκε ἔνεκα τῆς φιλανθρωπίας Του καὶ δέχθηκε ἐν ἑαυτῷ ὅλη τὴν ἀνθρώπινη φύση –ἐκτός, βεβαίως, τῆς ἐκ τῶν ἀμαρτιῶν πτώσης της–, ὥστε αὐτὴ διὰ τῆς ἀνάμειξης μὲ τὸ θεῖον νὰ συναποθεωθεῖ (*Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου Ἀντιρρητικός*, ΒΕΠΕΣ 68, σ. 226, 15-21). Ἀσφαλῶς καὶ δὲν γνωρίζουμε τὸν τρόπο κατὰ τὸν ὁποῖο ἐνώνεται ἡ θεία φύση μὲ τὴν ἀνθρώπινη, καθότι ἡ ἔνωση αὐτὴ εἶναι γιὰ τὸν ἄνθρωπο ἀκατάληπτη καὶ ἀνερμήνευτη. «Τὴν ὀρθὴν ἐρμηνείαν τῆς συνθέσεως τοῦ ἱστορικοῦ καὶ ὑπερφυσικοῦ παράγοντος κατὰ τὴν ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ θεῖαν Ἀποκάλυψιν ἀποδίδει ὁ σχετικὸς ὅρος τῆς Δ΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου ... Ἡ ἔνωσις αὐτῆ τῶν δύο φύσεων εἰς ἓν πρόσωπον ἐπιτελεῖται “ἀδιαίρετως” καὶ “ἀσυγχύτως”, κατὰ τὴν ὁρολογίαν τῆς Δ΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Διὰ μὲν τοῦ ἐπιρρήματος “ἀδιαίρετως” νοεῖται ὅτι ἡ θεία καὶ ἡ ἀνθρώπινη φύσις δὲν συνάπτονται ἐξωτερικῶς καὶ δὲν παραμένουν τοιουτοτρόπως ξένοι καὶ ἀλλότριαι μεταξύ των. Διὰ τοῦ ἐπιρρήματος “ἀσυγχύτως” νοεῖται, ὅτι ἡ ἔνωσις τῶν δύο φύσεων δὲν καταλήγει εἰς μεταβολήν, ἀλλοίωσιν καὶ τροπὴν αὐτῶν ...» [Ν. Γ. Ξεζάκης, «Δογματικαὶ ὄψεις τῆς ἐν Χριστῷ θείας Ἀποκαλύψεως», *ΕΠΕΘΧ Α΄* (1987), σσ. 140-141]. Ἔτι περαιτέρω, ἡ *μεταποίηση* τῆς ἀνθρώπινης στὴν θεῖα φύση, ἡ ὁποία ἐγίνε στὸν Ἰησοῦ Χριστό, θὰ πρέπει νὰ ἐπαναληφθεῖ σὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ὑπὸ ὄρους βεβαίως τροπικότητας ἐπὶ τὰ βελτίω καὶ ὄχι ἀλλαγῆς τοῦ ὄντολογικοῦ status. Ὁ ἄνθρωπος, κατὰ τὸν Ἐπίσκοπον Νύσσης, ὀφείλει κάθε στιγμὴ τῆς ἐπίγειας ζωῆς του νὰ ἀσκεῖ τὴν ἀρετὴν, νὰ πράττει τὸ ἀγαθόν, καὶ νὰ διάγει βίον ἠθικόν, τοῦ ὁποίου τὸ τέλος εἶναι ἡ κατὰ τὸ δυνατόν «ὁμοίωσις τῷ Θεῷ», ἡ ὁποία ἀσφαλῶς διεξέρχεται διὰ τῆς ὁμοίωσης μὲ τὸ χριστολογικὸ - θεανδρικὸ ἀρχέτυπο (*Πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου Ἀντιρρητικός*, ΒΕΠΕΣ 68, σ. 249, 16 κ.ἐξ.). Πρέπει δὲ νὰ σημειωθεῖ ὅτι θὰ ἀκολουθήσουν ὁ Λεόντιος ὁ Βυζάντιος καὶ ὁ Μάξιμος ὁ Ὁμολογητὴς γιὰ νὰ ὀλοκληρώσουν τὰ ὡς ἄνω θεωρητικὰ ἐγχειρήματα. Εἰδικώτερα, ὁ Λεόντιος θὰ ἀναλάβει νὰ ἀποτυπώσει μὲ βάση τὶς κανονιστικὰς διακλαδώσεις –τὶς μετασηματισθεῖσαι, βεβαίως, ὑπὸ τὸ νέο θεολογικὸν πρίσμα– τῆς τυπικῆς Λογικῆς τοὺς τρόπους ὑπαρξῆς τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὑπὸ τοὺς ὄρους μιᾶς συνεκτικῆς

ἀπὸ ἓνα σημεῖο καὶ ἔπειτα ἀναφαίνεται τὸ δυναμοκρατικὸ συναμφότερο: *νοεῖν* καὶ *πράττειν* εὐρίσκονται σὲ ἀνανεούμενη κατάσταση ἀμοιβαίας συμπληρωματικότητας. Μάλιστα, ἡ διαλεκτικὴ αὐτὴ πραγματώνεται ὡς μέθεξις στὴν λατρευτικὴ μυστηριακότητα τῆς Ἐκκλησίας, λεπτομέρεια ἢ ὁποῖα ἔχει συνειδητοποιηθεῖ ἤδη ἀπὸ τὴν πρώτη ἀποστολικὴ περίοδο, μὲ τὴν ἀνάδειξη τῆς πνευματικότητας ὡς οἰκουμενικότητας.

Ἴσως, πάντως, αὐτὴ ἡ ἀποστροφή περὶ νοητικῶν συλλήψεων τίθεται ἐντέχνως στὸ ἐν λόγῳ σημεῖο, ὥστε νὰ προλειάνει τὴν δυνατότητα σύλληψης τῶν ὑψηλῶν –τούτέστιν θείων– νοημάτων ἐκ τοῦ καθενὸς πιστοῦ προσωπικὰ –καὶ κατὰ τὴν ἰδίαν ὀξύνοια–³⁰ πρὶν διὰ τοῦ κειμένου εἰσαχθοῦμε

καὶ ὀλοτελοῦς Ὀντολογίας. Ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ ὁ Μάξιμος, ἀξιοποιώντας τὰ ἀνωτέρω, θὰ ἀναλάβει νὰ δείξει πῶς –νοητικά, βιωματικά, πραξιακὰ καὶ σωματικά– θὰ πραγματώσει ὁ ἄνθρωπος τὴν χριστολογικὴ Ὀντολογία.

- 30.** Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστικόν*, ΒΕΠΕΣ 65Α, σ. 183,30-31: «οὐκοῦν ἐρευνήσωμεν τὴν προκειμένην γραφὴν ὡς δυνάμεθα». Ἐν προκειμένῳ ὁ συγγραφεὺς εἰσάγει τὸ στοιχεῖο τοῦ ὑποκειμενικοῦ, ὑποδηλώνοντας τὴν ἀνθρωπότητά του ἅμεσα καὶ ὑποσχόμενος ἔμμεσα ὅτι θὰ καταβάλει κάθε δυνατὴ προσπάθεια γιὰ τὴ μέγιστη ἐφικτὴ προσέγγιση καὶ αὐθεντικώτερη ἐρμηνεῖα τῶν ὑψηλῶν νοημάτων, τῶν θείων ἐντολῶν. Σὲ μιὰ τέτοια ἐξήγηση συνεπικουρεῖ καὶ ἡ παράθεση τοῦ *Ψαλ.* 67,12: «Κύριος δώσει ρῆμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις δυνάμει πολλῇ», προσδίδοντας ἐν ταύτῳ στὴν ἀντιληπτικὴ ἰκανότητα τοῦ ἀνθρώπου ἀναφορικὰ μὲ τὸν θεῖο λόγο καὶ ἀξία εὐαγγελίου, καθότι ἡ κατανόηση, ἡ ἐσωτερικὴ ἀποδοχὴ τοῦ θείου νοήματος ἐκ μέρους μας, ἰσοῦται μὲ τὴν δυνατότητα σωτηρίας μας. Μὲ τὴν ἀναφορὰ σὲ ἐρευνα ἀποκλείονται οἱ μηχανιστικοὶ αὐτοματισμοὶ ἀφομοίωσης, μὲ συνέπεια ὁ ἄνθρωπος νὰ καλεῖται νὰ εὐρίσκειται μονίμως σὲ ἐνεργὸ ἐκδίπλωση τῶν ἰκανοτήτων του. Ἐπομένως, εἶναι ἀναγκαῖα ἡ διαλεκτικὴ συνάντηση μὲ ὅσες καταστάσεις ἀπαιτοῦνται ὥστε νὰ καταστῇ ἐφικτὴ ἡ μετάβαση ἀπὸ τὸ *φαίνεσθαι* στὸ *εἶναι*, δηλαδὴ νὰ ἀναδεικνύεται ἡ σταθερὴ ἐπιστημολογικὴ προκειμένη γιὰ τὴν μετάβαση ἀπὸ τὸ «κατ' εἰκόνα» στὸ «καθ' ὁμοίωσιν».

στο σαφῶς ἑρμηνευτικὸ τμῆμα τῆς πρώτης Ὀμιλίας. Τὰ βιβλικὰ κείμενα εἶναι τέτοιου πνευματικοῦ βάθους, ὥστε νὰ καθίσταται προαπαιτούμενη ἡ διαμόρφωση τῶν πρὸς διεισδυση στὸ περιεχόμενό τους συνθηκῶν. Ἐδῶ χρῆζει προσοχῆς τὸ ἐξῆς: ἡ Ἐκκλησία ἤδη ἐξ ἀρχῆς ἀπέρριπτε τὶς δοξασίες τοῦ κινήματος τῶν Γνωστικῶν, οἱ ὅποιοι εἶχαν εἰσαγάγει προτάσεις γιὰ ἀξιολογικὲς διακρίσεις μεταξὺ τῶν πιστῶν μὲ κριτήριον τὸν βαθμὸ τῆς διανοητικῆς ἐμβέλειάς τους καὶ τῶν θεωρητικῶν ἐπιδόσεών τους. Ἡ ἴδια ἀναφέρεται στὸ καθολικὸ σῶμα Της, στὸ ὅποιο περιλαμβάνονται οἱ πάντες, ἀρκεῖ ἐκ προθέσεως καὶ ἐκ βαθέων νὰ ἀναφέρονται στὸ πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὁ ἅγιος Νύσσης προετοιμάζει τὴν ἀτμόσφαιρα γιὰ νὰ διεισδύσει στὶς ἐπεξεργασίες του ὁ μελετητῆς, ἀρκεῖ νὰ τηρεῖ τὶς ἀνωτέρω προϋποθέσεις.

Ἡ εἰσαγωγή αὐτὴ –κατὰ τὴν ἐπιλογή τοῦ συγγραφέα– ἐπιτυγχάνεται δι’ ἀλλεπάλληλων ρητορικῶν ἐρωτήσεων,³¹ μὲ πέρασ τὴν ἀνάδειξη τῆς σκοποθεσίας τοῦ τίτλου τοῦ βιβλίου τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης: «Ἐκκλησιαστῆς». Ἀσφαλῶς καὶ ἡ ἐπόμενη πρόταση ἀκολουθεῖ τὸ γενικώτερο

31. Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, ΒΕΠΕΣ 65Α, σσ. 183,35 - 184,15: «Καὶ πρῶτόν γε ἡμῖν ἡ ἐπιγραφή τοῦ βιβλίου προτεθῆτω εἰς θεωρίαν ... τί ἂν τοσοῦτον πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς εὐσεβείας τῆ ἐκκλησίᾳ συναγωνίσαιτο;». Οἱ ρητορικὲς ἐρωτήσεις ἐν προκειμένῳ πιθανώτερον λειτουργοῦν ὡς ἐπιβεβαιωτικὲς τῆς μοναδικότητος τοῦ ἐν λόγῳ βιβλίου ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον καὶ τὸν τίτλον, παρὰ ὡσεὶ ὀδηγὸς πρὸς ἐπιλεκτέα κατεύθυνση. Εἶναι, δηλαδή, προφανὲς ὅτι ὁ ἱερός συγγραφέας δὲν προτίθεται νὰ πείσει γιὰ κάτι, ἀλλὰ νὰ δείξει μὲ τὴν ἀπλότητα τῆς σοφίας του («σοφὸν τὸ σαφές») ὅτι πρόκειται περὶ αὐτονοήτου καὶ δεδομένου πῶς τὸ βιβλίον εἶναι χριστοκεντρικὸ καί, ὡς ἐκ τούτου, σωτηριολογικοῦ νοήματος. Ἡ ἀναγωγή γίνεται στὴν ἀπαράμυλλη ἱστορικὴ παρουσία τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία ἐγγράφει σὲ μία ἐνότητα τὴν Παλαιὰ καὶ τὴν Καινὴ Διαθήκη.

πλαίσιο τῆς κλίμακας τοῦ ἁγίου Γρηγορίου, ἀφοῦ βεβαίως καὶ «ἡ τοῦ βιβλίου τούτου διδασκαλία πρὸς μόνην βλέπει τὴν ἐκκλησιαστικὴν πολιτείαν», μὲ τὸν τελευταῖο σύνθετο ὄρο νὰ μὴ εἶναι μόνον ἀφηγηματικὸς ἀλλὰ καὶ νὰ ἀποτυπώνει εὐρύτατα τὸν ὄρο –τὸν δι’ ἀμοιβαιοτήτων θεμελιούμενο– τῆς συμμετοχικότητας.³² Βαθὺς γνώστης τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας καὶ τῆς ρητορικῆς ὁ ἱερός Πατήρ δὲν καταπονεῖ τὸν ἀναγνώστη, δὲν πλατειάζει καὶ δὲν ἐπιτρέπει τὴν παραμικρὴ παρανόηση τοῦ κειμένου του: ἡ διδασκαλία τοῦ ὑπὸ ὑπομνηματισμὸ βιβλίου αὐτοῦ θὰ ὀδηγήσει τὸν ἄνθρωπο πὸν διάγει ἐνάρετο βίον –τίθεται ἐντέχνως ὡς ἀπαραίτητη προϋπόθεση– στὴν «ἐκκλησιαστικὴν πολιτείαν». Ἐδῶ ἐμφανίζεται ὁ Πρακτικὸς Λόγος ὑπὸ τὴν διττὴ ἐκδοχὴ του, τόσο τὴν προσωπικὴ ὅσο καὶ τὴν συλλογικὴ, συναμφοτερο ρητὸ στὴν χριστιανικὴ διδασκαλία. Ὡς ἐπακόλουθο διατρανώνεται ὁ σκοπὸς ὅσων θὰ ἀκολουθήσουν στὸ κείμενο: καὶ «τὸ ὑπερθεῖναι τὸν νοῦν τῆς αἰσθήσεως»³³ καὶ «πέισαι καταλιπόντα πᾶν ὅτιπὲρ ἐστὶ μέγα τε καὶ λαμπρὸν ἐν τοῖς οὐσί φαινόμενον πρὸς τὰ ἀνέφικτα τῆ αἰσθητικῆς

32. Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, ΒΕΠΕΣ 65Α, σ. 184,15-16.

33. Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, ΒΕΠΕΣ 65Α, σ. 184,18-19. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ὑποδηλώνεται πλατωνισμὸς τοῦ Καππαδόκη διανοητῆ, ὅπως τοῦλάχιστον συναντᾶται στοὺς διαλόγους τοῦ ἰδρυτῆ τῆς Ἀκαδημίας *Φαίδων*, *Πολιτεία*, *Θεαίτητος* καὶ *Τίμαιος*. Βλ. σχετικὰ D. Z. Andriopoulos, *Ancient Greek Epistemology*, ed. Philosophical Inquiry, Athens 2009, pp. 81-125. Χρῆζει, πάντως, διευκρίνισης ὅτι τόσο στὸν Πλάτωνα ὅσο καὶ στὸν Γρηγόριο Νύσσης ἡ Γνωσιολογία προσδιορίζεται ἀπὸ τὴν Ὀντολογία καὶ ὡς Μεταφυσικὴ καὶ ὡς Κοσμολογία. Γιὰ τὴν χριστιανικὴ Γνωσιολογία, βλ. ἐνδεικτικὰ Ν. Ἀ. Νησιώτη, *Προλεγόμενα εἰς τὴν Θεολογικὴν Γνωσιολογίαν*, ἐκδ. “Μήνυμα”, Ἀθήνα 1986, μὲ συστηματικὴ ἀναφορὴς, ὥστε νὰ περιορίζεται ὁ νοησιαρχικὸς θεμελιωτισμὸς τῆς καὶ νὰ ἀναδεικνύεται ὁ ὀλισθητικὸς.

καταλήψει διὰ τῆς ψυχῆς ὑπερκύψαι κἀκείνων τὴν ἐπιθυμίαν λαβεῖν, ὧν οὐκ ἐφικνεῖται ἡ αἴσθησις».³⁴

Ἐν πρώτοις, ὁ νοῦς, ἡ διάνοια, φαίνεται καὶ κατὰ φύσιν καὶ λογικὸ νὰ ὑπέρκειται τῆς αἰσθήσεως, ἀφοῦ ἐπεξεργάζεται κυρίως μὲ ἀφαιρετικὸ τρόπο τὰ παραστασιακὰ δεδομένα. Πλὴν ὁμως, σημαντικὴ εἶναι ἡ ἐπιλογή τοῦ ἀπαρεμφάτου «ὑπερθεῖναι», καθότι ἀπὸ τὸ ρῆμα «ὑπερτίθημι» ἐκπηγάζουν πλεῖστα ὅσα νοήματα προτίθεται νὰ φανερώσει ὁ γραφέας: τὸ ὅτι ὁ «νοῦς» τίθεται (= ἀνθρώπινη ἐνέργεια) ὑπεράνω τῆς αἴσθησης, σημαίνει τὴν ἡγεμονία του ἐπὶ τῶν αἰσθήσεων ἀλλὰ καὶ τὴν θεωρητικὴ παρέμβαση ἐπὶ τῶν αἰσθητῶν· τὸ ὅτι “τίθεται” καὶ δὲν “βαίνει” –κάπως πῶς– ἐκφράζει τὴν ἀπόφαση τοῦ ἰδίου τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὴν ὑπέρβαση· ἄρα, ἀναφαίνεται –ἐμμέσως πλὴν σαφῶς– καὶ ζήτημα ἀνθρώπινης προαίρεσης,³⁵ ἡ ὁποία ὁμως

34. Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστικόν*, ΒΕΠΕΣ 65Α, σ. 184,19-22. Ἐδῶ δὲν ἀναδεικνύεται μόνον ἡ μετάβαση, διὰ τῆς ἀφαιρετικῆς μεθόδου, ἀπὸ τὰ αἰσθητὰ στὰ νοούμενα ἀλλὰ καὶ ἡ ἀνάγνωση τῶν αἰσθητῶν ὡς θεοφανειῶν. Ἄρα, τὰ αἰσθητὰ προσεγγίζονται ὡς οἱ ἀποτυπώσεις μιᾶς πραγματικότητος ἡ ὁποία τὰ ὑπερβαίνει. Πρόκειται, λοιπόν, γιὰ μία Γνωσιολογία σημασιολογικῆς τάξης. Ἡ μετάβαση ἀπὸ τὴν αἰσθητηριακὴ ἐμπειρία στὴν νοητικὴ ἐπεξεργασία τῆς θὰ μπορούσαμε νὰ ὑποστηρίξουμε ὅτι ὑπάγεται στοὺς ὅρους τῆς ἀνθρώπινης φυσιολογικότητος. Στὰ ἐδῶ, ὁμως, συμφραζόμενα ἀναδεικνύεται ἡ ἀποχρῶσα αἰτία τῆς τέλεσής τῆς. Καὶ αὐτὴ εἶναι ἡ ἀναζήτηση τῆς κορυφαίας μεθεκτικῆς διείσδυσης στὴν πραγματικότητα. Ἄρα, καίριο ρόλο διαδραματίζει ἡ προθετικότητα, ἡ ὁποία χριστιανικὰ ἀξιολογεῖται κυρίως ὑπὸ τὸ ἀναγωγικὸ πρῖσμα τῆς. Πρόκειται ἀσφαλῶς γιὰ ἓναν γνωσιολογικὸν τρόπο ὁ ὁποῖος δὲν ἐξέρχεται ἀπὸ τὶς ἀναφορὰς στὶς θεοφάνειες, ἀλλὰ εἰσδύει βαθμιαίως σὲ πιὸ ὄριμες διαδρομὰς μὲ τὴν συνόδευσή τῶν συνειδητῶν σημασιῶν.

35. Ἐμβαθύνοντας στὸ συγκεκριμένο ζήτημα καὶ συνδυάζοντας καὶ ἀναφορὰς τοῦ ἁγίου Γρηγορίου καὶ σὲ ἄλλα ἔργα του, θὰ μπορούσαμε νὰ καταλήξουμε στὰ ἐξῆς: Κατὰ τὸν ἱερὸ Πατέρα, ὁ νοῦς ἀποτελεῖ τὴν κύρια οὐσία

ἐδράζεται στὸ ὅτι ἔχουν γίνει ἀποδεκτὲς διαπιστωτικά,

τῆς ψυχῆς, ἡ ὁποία εἶναι συγγενὴς πρὸς τὸ θεῖον καὶ τοῦ θεοῦ ἐφεκτικῆ. Οἱ ἄλλες δυνάμεις τῆς ψυχῆς –αὐξητικῆ, θρηπτικῆ, αἰσθητικῆ– καταχρηστικῶς μόνον ὀνομάζονται *ψυχή*. Ὁ νοῦς, μολοντί συνδέεται ἄρρηκτα μὲ τὴν αἴσθηση –χωρὶς τὴν ὁποία ἀδυνατεῖ νὰ ἐνεργεῖ–, ἐντούτοις δεσπάζει καὶ χρησιμοποιεῖ τὴν αἴσθηση ὡς θεραπαινίδα (βλ. σχετικῶς *Περὶ κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου*, ΒΕΠΕΣ 65Α, σσ. 44, 15-30 καὶ 45, 16-29· *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, ΒΕΠΕΣ 65Α, σ. 327, 3-20). Συναφῆς πρὸς τὸν νοῦ εἶναι ἡ ἐλευθερία τῆς βούλησης, χωρὶς τὴν ὁποία δὲν θὰ ὑπῆρχε καμμία ὠφέλεια ἀπὸ τὴν διάνοια (*Λόγος Κατηχητικός*, ΒΕΠΕΣ 68, σσ. 419, 34 - 420, 6). Ἄλλωστε, ἂν δὲν εἶχε ἡ ψυχή ἐλεύθερη βούληση, δὲν θὰ ἦταν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ (*Λόγος Κατηχητικός*, ΒΕΠΕΣ 68, σσ. 386, 32 - 387, 9). Χωρὶς ἐλευθερία δὲν θὰ γινόταν διάκριση μεταξύ ἀρετῆς καὶ κακίας οὔτε θὰ εἶχε κάποιον λόγο ἡ ἀμοιβή καὶ ἡ τιμωρία, ἀποδόσεις οἱ ὁποῖες διέρχονται ἀπὸ τὴν ἀξιολογικὴ “περιπέτεια”. Ἄλλωστε, ὅπως ὁ ἴδιος σημειώνει ἐμφατικῶς, «ἀδέσποτον γάρ τι χρῆμα ἡ ἀρετὴ καὶ ἐκούσιον, τὸ δὲ κατηναγκασμένον καὶ βεβιασμένον ἀρετῆ εἶναι οὐ δύναται» (*Περὶ κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου*, ΒΕΠΕΣ 65Α, σσ. 49, 20-22). Ἐκτενέστερα, στὸ θέμα τῆς πίστεως συμβαίνει κάτι παρόμοιο· ἐάν, δηλαδή, ὁ Θεὸς ἀνάγκαζε τὸν ἄνθρωπο νὰ πιστέψει, θὰ καταλυόταν τὸ αὐτεξούσιο καί, ἐπομένως, ἡ ἀρετὴ, μὲ ἀποτέλεσμα ὁ ἄνθρωπος νὰ κατέπιπτε στὴν κατηγορία τῶν ἀλόγων καὶ τῶν ἀψύχων –θὰ ἄλλαζε, δηλαδή, ἀξιολογικὴ κλίμακα. Στὰ διαμειβόμενα ἀναδεικνύεται μία λεπτομέρεια, ἡ ὁποία παραπέμπει στὴν –οὕτως εἰπεῖν– πλατωνικὴ ψυχο-λογικὴ Γνωσιοθεωρία, δηλαδή στὴν μὴ ὑπαγόμενη σὲ ἓναν μηχανιστικὸ νατουραλισμὸ. Ὁ Πλάτων ὑποστήριξε ὅτι ἐντὸς τῆς ψυχῆς ὑπάρχουν τρία μέρη: τὸ λογιστικόν, τὸ θυμοειδὲς καὶ τὸ ἐπιθυμητικόν. Τὸ πρῶτο μέρος διακρίνεται γιὰ τὸ αὐτεξούσιόν του καὶ γιὰ τὴν ἰκανότητά του νὰ προσδίδει στὶς διεργασίες του ἀρεταῖκὸ περιεχόμενο. Τὸ πῶς, ὁμως, θὰ ἐκδηλώσει τὸ αὐτεξούσιόν του ἐξαρτᾶται ἀπὸ ἓνα κατώτερης τάξης αὐτεξούσιο, τὸ συνδεδεμένο μὲ τὸ ἐπιθυμητικόν, τὸ ὁποῖο κυρίως χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸ ἀνεξάντλητα ἀμφιρρεπές. Συνδεδεμένο σχεδὸν ἀποκλειστικὰ μὲ τὰ φαινόμενα, ὀδηγεῖται σὲ ἓναν ὕλισμό, ὁ ὁποῖος ἀποκλείει τὸν ἐλεύθερο καὶ ἐνάρετο τρόπο λειτουργίας τῶν γνωστικῶν ἀναφορῶν, ἐνῶ παράλληλα δὲν ἀνάγεται στὸ «εἶναι» καὶ στὸ «κῦερ-εἶναι». Μόνον στὴν περίπτωσιν κατὰ τὴν ὁποία τὸ ἐπιθυμητικόν θὰ ἀποκαθάρει τὸ αὐτεξούσιό του, θὰ τροφοδοτήσῃ σωστὰ τὸ λογιστικόν ὥστε νὰ ἀναχθεῖ στὴν πληρότητα τῶν ἀναφορῶν του καὶ στὴν ἀξιακὴ ποιότητα τῶν ‘προϊόντων’ του. Ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ καὶ στὸ ἐξῆς κάθε πράξις τῆς ἀνθρώπινης ἐσωτερικότητος θὰ εἶναι ἀπαλλαγμένη ἀπὸ τὸν ἀντιερωτισμὸ καὶ θὰ διέπεται ἀπὸ τὸν ἔρωτα πρὸς τὸ θεῖον.

ποιές εἶναι οἱ χρονικὲς καὶ ποιές οἱ ἀξιολογικὲς προτεραιότητες. Προφανῶς καὶ ὁ ἐνάρετος βίος, ὁ βίος κατὰ τὸν ὁποῖο τὰ αἰσθητὰ –δηλαδή, τὰ ἀνθρώπινα καὶ ἐγκόσμια καὶ ὑλικά– τίθενται σὲ δεύτερη μοῖρα, παραβλέπονται, εἶναι δύσκολος καὶ ἐνίοτε ἀκατόρθωτος, ἔνεκα τῆς ἐξάρτησης τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὰ ὑλικά ἀγαθὰ –ὑπὸ μορφήν ἀναγκαιότητας, πολλακίς– κατὰ τὴν ἐν τῷ κόσμῳ πορεία του· εἶναι, ὅμως, ἀδύνατον γιὰ τὸν ἄνθρωπο ποὺ δὲν θὰ ἀποκολληθεῖ αὐτοβούλως καὶ ἐκουσίως –κατὰ προαίρεσιν– νὰ θεαθεῖ τὰ λαμπρά, τὰ ὑψηλά, τὰ θεῖα· εἶναι ἀδύνατον νὰ μετάσχη τῆς «ἐκκλησιαστικῆς πολιτείας».

Ἐν προκειμένῳ διαφαίνεται ἓνας σαφῆς ἐκχριστιανισμὸς τοῦ Πλάτωνος, ἥτοι τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας.³⁶ Ἐδῶ ἡ στάση τοῦ ἀνθρώπου προσλαμβάνει μία προκεχωρημένα ὑπαρξιακὴ στάση, καθότι, πρὶν τὴν ὅποια ἔκσταση ἀναλάβει, καλεῖται νὰ κινηθεῖ προθετικὰ καὶ ἀναφορικά. Ἄρα, ἡ στάση αὐτὴ προσλαμβάνει συνθετικὸ περιεχόμενο, τὸ ὁποῖο θὰ μπορούσε νὰ χαρακτηριθεῖ καὶ ὡς ὀλοτελές. Τὸ ἀκόλουθο παράδειγμα περὶ τοῦ τρόπου ὑπαρξίης ἐκτιμοῦμε ὅτι τὸ συναντᾶμε στὸ σύνολο τῶν σχετικῶν πραγματεύσεων τοῦ ἀγίου Γρηγορίου: α) στροφή στὴν ἐσωτερικότητα, β) κριτικὲς ἀναγνώσεις, γ) μετακριτικὲς ἐπιλογές (καὶ ὡς μετάνοια), δ) νοητικὲς θεμελιώσεις, ε) ἠθικὲς συμπεριφορὲς καὶ στ) διείσδυση στὸ θεῖο μυστήριον. Τὰ πέντε πρῶτα στάδια στοχεύουν στὴν σωτηριολογικὴ κάθαρση, ἐνῶ τὸ ἕκτο στὴν ἐσχατολογικὴ προοπτικὴ. Ἐν

36. Jean Daniélou, *L'être et le temps chez Grégoire de Nysse*, ἐκδ. E. J. Brill, Leiden 1970, σσ. 95-115 καὶ 133-183, ὅπου τίθενται καὶ τὰ μείζονα ἀνθρωπολογικὰ ζητήματα ποὺ πραγματεύεται ὁ Γρηγόριος Νύσσης, τόσο τὰ θετικῶν ὅσο καὶ τὰ ἀρνητικῶν ἀξιολογικῶν προσήμων.

τῷ συνόλω του τὸ ἀνωτέρω σχῆμα ὀρίζεται ὡς ἄσκηση τελούμενη ὡς προσωπικὴ ἱστορικότητα μετεξελισσόμενη σὲ μεταϊστορικὴ πνευματικότητα, ὑπὸ τοὺς ὄρους, ἀσφαλῶς, τοῦ ἐκκλησιαστικῶς συμμετέχειν.³⁷

Β) Ὁ Ἐκκλησιαστής καὶ ἡ χριστολογικὴ ἀλληγορία

Κάθε εὐνομούμενη πολιτεία ἔχει τὸν ἡγεμόνα της, ὁ ὁποῖος δείχνει, χαράσσει τὴν ὁδὸ στὴν ὁποία καλεῖται νὰ βαδίσει ἡ πολιτεία· εἶναι ὁ προπορευόμενος, ὁ διδάσκων, ὁ χρησιμεύων ὡς παράδειγμα στοὺς πολῖτες.³⁸ Ἡ Ἐκκλησία, ὡς «ἐκκλησιαστικὴ πολιτεία» κατὰ τὸν ἱερὸ Γρηγόριο, ἔχει καθηγεμόνα, δηλαδή ἡγέτη, ἀπόλυτο ἄρχοντα καὶ ἐξουσιαστή,³⁹ τὸν *Ἐκκλησιαστή*, τὸν ὁποῖο «τάχα ... ἡ ἐπιγραφὴ βλέπει».⁴⁰ Πρόκειται γιὰ μία ἐπισήμανση, ἡ ὁποία προφανῶς καὶ ἔχει ἱστορικὲς θεμελιώσεις.

37. Βλ. Νικ. Μπερντιάεβ, *Πνεῦμα καὶ Πραγματικότητα*, μτφρ. Ἀντ. Χατζηθεοδώρου, ἐκδ. "Οἱ Ἐκδόσεις τῶν Φίλων", Ἀθήνα 1968, σσ. 92-123, ὅπου ἐπιχειρεῖται νὰ ἀναδειχθεῖ τὸ πῶς ὁ ἀσκητισμὸς προσλαμβάνει τὸ πλήρες νόημά του ὅταν κυριαρχεῖ ἡ συνειδητὴ καὶ προθετικὴ μίμηση τοῦ Χριστοῦ, ἡ σαφῶς μακρὰν κείμενη ἀπὸ ὑποκειμενικοῦ τύπου θεωρήσεις. Μία τέτοια μίμηση ἐγγράφεται στὴν "ὀλικὴ ἀπαίτηση τοῦ Εὐαγγελίου" ἀναφορικὰ πρὸς τὴν «Ἀποκάλυψη τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ». Οἱ προσεγγίσεις τοῦ Νικ. Μπερντιάεβ, πέραν τοῦ ὅτι παραμένουν στὴν ἱστορικὴ καὶ στὴν συστηματικὴ ἀνάδειξη τῆς πνευματικότητος τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἐπικαιροποιοῦν τὸ ζήτημα μὲ ἀναφορὰς στὸν βυζαντινὸ στοχασμὸ καὶ σὲ μεταγενέστερες φάσεις τοῦ κλάδου τοῦ Ὑπαρξισμού.

38. Δημητράκος Δ., *Μέγα λεξικὸν ὅλης τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης*, τ. 6, ἐκδ. Δομῆ Α.Ε., Ἀθήνα 1964, σ. 3229.

39. Δημητράκος Δ., *Μέγα λεξικὸν ὅλης τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης*, τ. 7, ἐκδ. Δομῆ Α.Ε., Ἀθήνα 1964, σ. 3510.

40. Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, ΒΕΠΕΣ 65Α, σ. 184, 22-23.

Ἡ ἐρώτηση ποὺ ἀκολουθεῖ ἔχει ὡς σκοπὸ νὰ δηλώσει τὸ ἀναντίρρητον τῆς ἐξήγησης ἀναφορικὰ μὲ τὸ ποιὸς εἶναι ὁ ἀληθινὸς Ἐκκλησιαστής. Εἶναι, λοιπόν, τὸ πρόσωπο τὸ ὁποῖο συγκέντρωσε τὶς διασκορπισμένες φυλές - ἐθνικότητες - οἴκους σὲ μία ἰσχυρὴ κοινωνία – ἕναν λαὸ ὑπὸ ἕναν Θεὸ – καὶ ὅσους πλανήθηκαν καὶ ἐξαπατήθηκαν ἀπὸ τὴ λατρεία τῶν εἰδώλων· ἐκκλησίασε ὡς μία οἰκογένεια (= Ἐκκλησία),⁴¹ ὡς ἀληθινὸς βασιλιάς τοῦ Ἰσραήλ, ὡς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ.⁴² Σαφῶς καὶ ἐδῶ ὁ ἅγιος Γρηγόριος

41. Διαβάζουμε σχετικὰ τὰ ἐξῆς ἐνδιαφέροντα: «Σύμφωνα μὲ τὴν ἐκκλησιολογικὴ τομὴ τοῦ Γρηγορίου, ὁ ἄνθρωπος εἰσερχόμενος στὴ χαρισματικὴ πραγματικότητα τῆς Ἐκκλησίας μεταμορφώνεται σ' ὅ,τι αὐτὴ εἶναι, σὲ καθρέπτη - εἰκόνα ποὺ ἀντικατοπτρίζει τὴν πρωτότυπὴ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ (Πατέρα), τὸν Χριστό. Γίνεται “τῆς εἰκόνας εἰκὼν”, ἀποτυπώνοντας μὲ ὅσο τὸ δυνατόν δραστηκότερη μίμηση τὸ πρωτότυπο κάλλος, ὅπως ἔκανε ὁ Παῦλος, μιμούμενος μὲ τὴν ἐνάρετὴ ζωὴ τὸν Κύριο. Ἡ μίμηση τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἡ προσπάθεια ἀπεικόνισης ἐντὸς μας τῆς πρωτότυπης ὁμορφιάς τοῦ “δεσποτικοῦ εἴδους”. ... Ὁ πιστὸς ἀποβλέποντας στὴν πρωτότυπὴ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, τὴν “διὰ τῆς παρθένου ἐπιδημήσασα”, φιλοτεχνεῖ τὴν μορφή τῆς δικῆς του ψυχῆς καὶ γίνεται ὁ ἴδιος μέσα ἀπὸ διαδικασίαν τῆς μίμησης “εἰκὼν ... τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀόρατου διὰ τῆς ὑπομονῆς ζωγραφουμένου”» (Γ. Σταυρόπουλος-Γιουσπάσογλου, *Νηπτικὴ Ὁρολογία καὶ Θεματικὴ ἀπὸ τὸν Βίο τοῦ Μ. Ἀντωνίου μέχρι τὴν ἐξήγηση τοῦ Ἄσματος τῶν Ἀσμάτων τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης*, Δ.δ., Ἀθήνα 2003, σσ. 126-127).

42. Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, ΒΕΠΕΣ 65Α, σ. 184, 23-28 καὶ ἰδίως 27-28: «πρὸς ὃν εἶπεν ὁ Ναθαναήλ, ὅτι “σὺ εἶ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἰσραήλ;”». Πρβλ. *Ἠσ.* 56,8 καὶ *Ἰω.* 1,49. Σὲ τέτοιαις ὑφῆς διακειμενικὲς συνθέσεις προβάλλονται πτυχεὲς τῆς ἐνιαίας γραμμῆς ἢ ὁποῖα σὲ ὀρισμένα ζητήματα ὑπάρχει μεταξὺ τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης, τῶν προτυπώσεων τῆς θείας ιστορικῆς Ἀποκάλυψης καὶ τῆς ἐν προσώπῳ ἐκφρασθείσας ἀντιστοιχίως. Ἐπιπλέον, τὰ ἀνωτέρω ἔρχονται νὰ ἀποτυπώσουν τὸ νέο πνεῦμα οἰκουμενικότητος τὸ ὁποῖο εἰσάγει ὁ Χριστιανισμὸς, τὸ ὁποῖο κινεῖται τελείως ἔξω ἀπὸ ἐθνοφυλετικὲς προσεγγίσεις. Πρόκειται γιὰ ἕνα τεράστιο ἱστορικὸ “ἄνοιγμα”, τὸ ὁποῖο ἀπορρέει ἀπὸ τὴν στόχευση γιὰ πραγμάτωση τῆς ἐνότητος σὲ καθολικὴ κλίμακα, μὲ τὴν προβολὴ ἀξίων ἀφομοιώσιμων ἀπὸ κάθε ἄνθρωπο καὶ

καταφεύγει στην προσφιλή τακτική του νὰ βασιζει τὸν λόγο του σὲ ἐπιτυχημένα συνδυαστικῶς παραδείγματα εἰλημμένα ἐκ τῆς Ἀγίας Γραφῆς. Ἐξ οὗ καὶ ἡ νοηματικὴ διασύνδεση ἀκολούθως μὲ τὸ Ἐκκλ. 1,1: «εἰ οὖν τὰ ῥήματα ταῦτα τοῦ βασιλέως ἐστὶ τοῦ Ἰσραήλ, ὁ δὲ αὐτὸς οὗτος καὶ θεοῦ υἱὸς ἐστὶ, καθὼς λέγει τὸ εὐαγγέλιον, ἄρα ὁ αὐτὸς καὶ ἐκκλησιαστὴς ὀνομάζεται»,⁴³ ἐπάγοντας τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ Ἐκκλησιαστὴς εἶναι ὁ Ἰησοῦς Χριστός· καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ ἀναντίρρητο, τὸ ἀδιαπραγμάτευτο. Ἐξηγεῖ, βέβαια, ὅτι ἔτσι ἔπρεπε νὰ φανερωθεῖ ὁ ἀληθινὸς Ἐκκλησιαστὴς, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, καθότι ἡ «τῶν ῥημάτων τούτων ἀναφέρεται δύναμις»⁴⁴ στὸν Χριστὸ διὰ «τοῦ Εὐαγγελίου τὴν Ἐκκλησίαν πηξάμενον»⁴⁵ —ὁμολογουμένως καθηλωτικὸς λόγος.⁴⁶ Ὡς πρὸς δὲ τὰ «ῥήματα», αὐτὰ ἐξηγοῦνται, ἀποδίδονται, ὀρίζονται καὶ ἀναλύονται χαρακτηριστιζόμενα ὡς «ἐκκλησιαστοῦ υἱοῦ Δαυῖδ».⁴⁷ Ἔχουμε

ἀπὸ κάθε ἔθνος. Ἐπομένως, καὶ ὑπὸ τὸ πρίσμα τῶν ἐδῶ διαμειβομένων, ἡ ἀνάγνωση τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης γίνεται ὑπὸ τὸ πρίσμα τῆς Καινῆς Διαθήκης ἢ προβάλλονται ἀναγνώσεις τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης οἱ ὁποῖες δὲν εἶχαν εἰσέτι κατανοηθεῖ ἢ εἶχαν τεθεῖ στὸ περιθώριο γιὰ λόγους ἱστορικοῦ σχετικισμοῦ, δηλαδὴ ἐρμηνειῶν προσδιοριζόμενων ἀπὸ περιορισμένα ἢ συμβατικά ἀξιολογικὰ σχήματα. Βλ. σχετικὰ Ἄν. Γιαννουλάτου, νῦν Ἀρχιεπισκόπου Ἀλβανίας, *Παγκοσμότητα καὶ Ὁρθοδοξία*, ἐκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 2000, μὲ εὐστοχες ἀναφορὲς καὶ στὶς προοπτικὲς διαλόγου τοῦ Χριστιανισμοῦ μὲ τίς ἄλλες θρησκείες.

43. Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, ΒΕΠΕΣ 65Α, σ. 184, 28-31.

44. Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, ΒΕΠΕΣ 65Α, σ. 184, 34-35.

45. Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, ΒΕΠΕΣ 65Α, σ. 184, 33-34.

46. Αὐτὸς ὁ λόγος τοῦ ἁγίου Γρηγορίου, ὁ ὁποῖος διαπνέει σύνολο τὸ συγγραφικὸ ἔργο του, ἐντάσσεται στὸ γενικώτερο πλαίσιο τῆς ὑμνολογίας τοῦ ἀκαταλήπτου Θεοῦ, κάτι ποῦ δηλώνει σαφῶς τὴν κλίση του στὴν μυστικὴ ἐνόραση, τὴν πλήρως ἀδιαμεσολάβητη.

47. Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, ΒΕΠΕΣ 65Α, σ. 184, 35-36. Ἀπομένει ἡ σύνδεση τῆς Παλαιᾶς μὲ τὴν Καινὴ Διαθήκη καὶ αὐτὴ

ἐνώπιόν μας ἐδάφια τὰ ὅποια συγκροτοῦνται ἐκφραστικά καὶ μὲ τὸν ἐπιστημονικὸ καὶ μὲ τὸν ἀφηγηματικὸ λόγο, κατὰ τέτοιον τρόπο ὥστε ὁ συμβατικὰ - φυσιολογικὰ κινούμενος χρόνος νὰ νοηματοδοτεῖται ὑπὸ ἓνα εἰδικὸ πρῖσμα καὶ νὰ προσλαμβάνει ἔτσι μία ἄλλου τύπου λειτουργικότητα, ὑπερβατικὴ τῶν διατομῶν. Ὁ χρόνος, δηλαδή, προσλαμβάνει ἓνα ἐνιαῖο περιεχόμενο καὶ ἐντὸς του αἴρονται διὰ τῶν σημασιολογήσεων οἱ ἀποστάσεις. Δὲν καθίσταται ἔτσι μόνον καιρὸς, ἀλλὰ ἐντάσσεται στὴν ἐκκλησιολογικὴ προοπτικὴ, ἀκόμη καὶ ὡς πρὸς τὰ γεγονότα του τὰ ὅποια ἔλαβαν χώρα πρὶν ἀπὸ τὴν ‘ἐπίσημη’ ἐμφάνιση τῆς Ἐκκλησίας μὲ τὸν Μυστικὸ Δεῖπνο καὶ τὴν Πεντηκοστή. Πρόκειται γιὰ μία κρίσιμη, τῷ ὄντι, ἀνάγνωση, ἡ ὅποια ἤδη συναντᾶται στὴν Καινὴ Διαθήκη.⁴⁸

Γ) Πρὸς ἓναν ὀρισμὸ τῆς ματαιότητος

Αφοῦ ὁ ἱερὸς Γρηγόριος ἐξήγησε ὅτι ὁ Ἐκκλησιαστὴς εἶναι ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ἀναφέρεται ἀμέσως στὸ κείμενο τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ: «ματαιότης ματαιοτήτων, τὰ πάντα ματαιότης».⁴⁹ Ἀπομένει ὁ προσδιορισμὸς τῆς ἔννοιας «μάταιον», ὥστε νὰ κατανοηθεῖ πλήρως ἢ ὡς ἄνω φράση. *Μάταιον*

ἐξυπηρετεῖται κάλλιστα μὲ τὴν προσθήκη: «Ματθαῖος ἐν ἀρχαῖς τοῦ Εὐαγγελίου κατονομάζει, υἱὸν Δαυῖδ λέγων τὸν Κύριον», παραπέμποντας εὐθέως στὸ *Ματθ.* 1,1: «Βίβλος γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, υἱοῦ Δαυῖδ, υἱοῦ Ἀβραάμ».

48. Γιὰ μία ἄκρως διεισδυτικὴ προσέγγιση τοῦ θέματος, παραπέμπουμε στὴν ἐμβληματικὴ –κατὰ τὴν ἐκτίμησή μας– μελέτη τοῦ Oscar Cullmann, *Χριστὸς καὶ Χρόνος*, μτφρ. Π. Κουμάντος, ἐκδ. “Ἄρτος Ζωῆς”, Αθήνα 1980, μὲ τὸν Ἰησοῦ Χριστὸ νὰ προβάλλεται ὡς φωτίζοντα καὶ τὸ παρελθόν.

49. *Εκκλ.* 1,2.

νοεῖται τὸ ἀνυπόστατο, αὐτὸ δηλαδή τὸ ὅποιο δὲν ἔχει ‘εἶναι’ καὶ ‘ὑπάρχει’ μόνον στὴν ἐκφορὰ τοῦ λόγου ὡς ὄρος διατύπωσης.⁵⁰ Μάλιστα, ἀκόμη καὶ σὰν λέξι δὲν ἔχει μιὰ ὀρισμένη σημασία· εἶναι ἓνας ἀπλὸς ἥχος, μιὰ φωνὴ κενὴ καὶ κούφια, μιὰ ἀπόδοση τοῦ κενοῦ ἢ ὅποια σχηματίζεται σὰν μιὰ λέξι πού προφέρεται ὡς ἀπλή ἄρθρωση συλλαβῶν καὶ δὲν σημαίνει ἀπολύτως τίποτε –ἀπόλυτος σημασιολογικὸς ἐκμηδενισμὸς τοῦ ὄρου.⁵¹ Ὡστόσο, τὰ ἀμέσως ἀνωτέρω ἀποτελοῦν μόνον ἓνα εἶδος τῆς ματαιότητος,

50. Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, ΒΕΠΕΣ 65Α, σσ. 184, 39 - 185, 1.

51. Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, ΒΕΠΕΣ 65Α, σσ. 185, 1-6: «πρᾶγμα δὲ ὑφ’ ἑστέος τῆ τοῦ ὀνόματος σημασία οὐ συνεμφαίνεται, ἀλλ’ ἔστι τις ἰσότης ἀργὸς καὶ διάκενος, ἐν σχήματι λέξεώς τινος διὰ συλλαβῶν προφερόμενος, εἰκὴ προσπίπτων τῆ ἀκοῆ χωρὶς σημασίας, οἷα δὴ παίζοντες τινες ὀνοματοποιούσιν, ὧν τὸ σημαινόμενόν ἐστιν οὐδέν». Ἡ διαλεκτικὴ σχέση σημαίνοντος - σημαινόμενου ἐντάσσεται στὴν προοπτικὴ τοῦ, ὑπὸ τὴν γενικὴν σημασίαν του, πραγματολογικῶν, τὸ ὅποιο μπορεῖ νὰ κινεῖται εἴτε στὸν ἄξονα τοῦ ὑπαρκτοῦ εἴτε τοῦ κατασκευασμένου εἴτε τοῦ ἀξιολογικοῦ (ὅπως, π.χ., εἶναι οἱ ἠθικὲς ἀρετές). Στὴν περίπτωση τῆς ματαιότητος ἡ σχέση αὐτὴ δὲν ἔχει πεδίο παρουσίας, καθότι ἢ ἀναφορὰ στὸ «μὴ ὄν» –τοῦλάχιστον ὑπὸ τὴν ἔννοια τῆς ἐνταξῆς στὸ παρὰ φύσιν ἢ στὸ «παρ’ ἀξίαν»– εἶναι διάχυτη. Συγγρόνως, τὸ σημαινόμενο, γὰρ νὰ ἀνήκει στὸν ὀρίζοντα δυνατότητας τοῦ ὀνοματισμοῦ του, πρέπει νὰ ἔχει ἀναδειξίει τὴν ὑφή τῆς παρέμβασής του μετὰ βᾶση ἀποτελέσματα τὰ ὅποια στὸν μικρόκοσμό τους εἶναι ἀποδεικτικὰ μιᾶς ὀρισμένης ἐπιρροῆς τους ἢ τοῦ λειτουργισμοῦ τους. Ἀσφαλῶς, στὴν παροῦσα συνάφεια εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐπισημανθεῖ ὅτι ἡ *ματαιότης* μπορεῖ νὰ παραπέμπει καὶ στὰ πεδία τοῦ φαντασιακοῦ, τοῦ οὐτοπικοῦ καὶ τοῦ παιγνιώδους. Πρόκειται γιὰ προῖοντα τῆς σχολῆς, τὰ ὅποια ἀνάγονται στὴ διάθεση τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἐξαχθεῖ γιὰ ἓνα χρονικὸ διάστημα ἀπὸ τὴν μέριμνα. Συμπληρωματικὰ πρὸς ἐκεῖνα τὰ ὅποια ἀναφέρουμε στὸ κυρίως κείμενο, ἐκτιμοῦμε ὅτι τὰ ὅσα θὰ συναντήσουμε στὴν πραγματεία τοῦ ἀγίου Νύσσης ὡς χαρακτηριζόμενα μετὰ τὸν ἐν λόγῳ ὄρο, εἶναι ἀναγκαῖα νὰ τὰ ἀναγάγουμε αὐστηρὰ στὸ πεδίο παρουσίας τους.

διότι ὑπάρχει καὶ ἄλλη, δεύτερη, σημασία τῆς ματαιότητος: *ματαιότητα* εἶναι ἢ ἀχρηστία ὑπὸ τὴν ἔννοια τῆς ἐνασχόλησης τοῦ ἀνθρώπου μὲ πράγματα ἄσκοπα. Ἄλλοις λόγοις, ματαιότητα εἶναι νὰ κοπιᾶζουν τὰ παιδιὰ γιὰ νὰ χτίσουν κάστρα στὴν ἄμμο, νὰ τοξεύει κάποιος τὰ ἄστρα, νὰ κυνηγᾷ τοὺς ἀνέμους ἢ νὰ ἀμιλλᾶται τῆς σκιᾶς τοῦ ὀδρομέας κ.τ.π.⁵² Πρόκειται γιὰ ἐπιλογές καὶ πράξεις μακρὰν κείμενες τοῦ πραγματολογικοῦ ἀντικειμενικοῦ ἄξονα καί, πὸ ἐξειδικευμένα, τοῦ θετικοῦ ἀξιολογικοῦ προσήμου του. Βέβαια, θὰ μπορούσε κάποιος νὰ ὀρίσει ὡς μάταιο καὶ αὐτὸ τὸ ὅποιο κατὰ ἐκφραστικὸ ἔθισμὸ καλεῖται δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου καὶ ἀφορᾷ στὴν περίπτωση κατὰ τὴν ὁποία ἕνας ἄνθρωπος βλέπει καὶ θεωρεῖ ἀρχικῶς κάτι ὡς ἐπωφελές καὶ συμφέρον· καταβάλλει προσπάθειες καὶ κόπους πρὸς ἐπίτευξή του καὶ ἀντιλαμβάνεται στὴν πορεία ὅτι ἀποβαίνουν ἄκαρπα, μὲ συνέπεια στὸ τέλος νὰ ἀναφαίνεται τὸ μάταιο καὶ ἀνώφελο τῆς ὅλης διαδικασίας.⁵³

Ματαιότης, ἐπομένως, εἶναι ἢ λόγος χωρὶς καμμία ἔννοια ἢ πρᾶγμα ἐντελῶς ἀνώφελο ἢ ἐπιθυμία χωρὶς καμμία βάση καὶ αἰτία ἢ ἀγωνιώδης προσπάθεια καὶ μόχθος χωρὶς σκοπὸ καὶ ὀλοκλήρωση· γενικῶς, εἶναι ἢ ἔλλειψη κάθε ἐπωφελοῦς καὶ χρησίμου⁵⁴ (προφανῶς, ὅλα τὰ ἀνωτέρω

52. Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, ΒΕΠΕΣ 65Α, σσ. 185, 6-12: «ἐν μὲν οὖν τοῦτο εἶδος τῆς ματαιότητος. ἄλλη δὲ ματαιότης λέγεται ... τῷ τῆς ματαιότητος ὑπάγεται ῥήματι».

53. Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, ΒΕΠΕΣ 65Α, σ. 185, 13-18: «ἔστι δὲ πολλάκις κάκεινο μάταιον ἐν τῇ συνηθείᾳ λεγόμενον, ὅταν πρὸς τινα σκοπὸν τις ὀρῶν ... τοῦ ματαίου διασημαίνεται». Σὲ αὐτὴν τὴ συνάφεια διαφαίνεται, οὐσιαστικῶς, ἢ ἐπιτυχῆς συλλογιστικὴ ἀπόπειρα τοῦ ἱεροῦ Πατρὸς νὰ ὑπογραμμίσει τὶς σχετικὲς ὑποδηλώσεις τοῦ ὄρου «μάταιος».

54. Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, ΒΕΠΕΣ 65Α, σ. 185, 23-25:

ὄχι κατ' ἀνάγκην ὑπὸ τὴν ὀπτική τοῦ ὠφελιμισμοῦ). Ὑφέρπει, βεβαίως, ἀποκαρδιωτικῆς τελικὰ συνθήκης καὶ ἓνα ἔλλειμμα γνωσιολογικῆς τάξης ἢ μία ἀντικειμενικὴ θέαση τῆς περιρρέουσας ἀτμόσφαιρας, στὴν ὁποία περιλαμβάνονται τὰ κοινωνικὰ καὶ τὰ πολιτικὰ συγκροτησιακῆς ἢ ἀμφιρρεποῦς ὑφῆς δεδομένα. Σὲ κάθε ἐγγεῖρημα ἢ ἐνώπιον μιᾶς ἀξιολογικῆς κρίσης τὰ προκείμενα, τὰ συγκείμενα καὶ ἡ πρόβλεψη τῶν ἐπικείμενων συνιστοῦν ὄρο γιὰ ἀνάληψη ἢ ὄχι πρωτοβουλιῶν. Ὡστόσο, τὸ ὅλο ζήτημα προσλαμβάνει ἔτι περαιτέρω αὐστηρότητα, ὅταν ἐγγράφεται στὰ κριτικά, στὰ ἐρμηνευτικά, στὰ ἀξιολογικὰ καὶ τὰ προοπτικὰ σχήματα μιᾶς κοσμοθεωρίας θεολογικῆς τάξης, ὅπως εἶναι ὁ Χριστιανισμός. Τὸ στοχαζόμενο καὶ τὸ ἀποπειρώμενο ἄτομο δὲν προσδιορίζει τίς ὑποκειμενικὲς θεμελιώσεις τῆς συμπεριφορᾶς του σὲ ἐκκοσμικευμένες σταθερές, ἀλλὰ σὲ ἐκεῖνες ποὺ ἀνήκουν στὴν μεταφυσικὴ τάξη. Ἐν προκειμένῳ ἀνοίγεται μιὰ κανονιστικὴ ἀπειρησ προοπτικῆς, μὴ ὑπαγόμενης ἄνετα σὲ κατηγοριακὰ σχήματα καὶ μὴ προσδιοριζόμενης ὑπὸ τίς βεβαιότητες τῆς προβλεπτικότητας. Ἐδῶ ὁ ἄνθρωπος ἔχει καταστῆ πῖστος καὶ ἔχουν διαφοροποιηθεῖ –ἴσως καὶ ριζικὰ– οἱ ὀπτικές του.

Ἀποδίδοντας, λοιπόν, μεθοδολογικὴ μορφή στὸ κείμενο ὁ Ἅγιος Γρηγόριος προοδεύει ἔτι περαιτέρω τοὺς θεμελιωτισμούς του: ἀναλύει διεξοδικῶς καὶ ἐρμηνεύει τὴν φράση «ἡ ματαιότης τῶν ματαιοτήτων». Ἐφόσον κατέστη κατανοητὸ τί σημαίνει *μάταιον* καὶ τί *ματαιότης*, εἶναι

«ματαιότης ἐστὶν ἢ ῥῆμα ἀδιανόητον ἢ πρᾶγμα ἀνόνητον ἢ βουλή ἀνυπόστατος ἢ σπουδὴ πέρασ οὐκ ἔχουσα ἢ καθόλου τὸ ἐπὶ παντὶ λυσιτελοῦντι ἀνύπαρκτον».

ἀνάγκη νὰ καταδειχθεῖ ἡ πολυσημαντότητα τοῦ ἀνθρωπίνου πράττειν. Ἀρχικῶς, ἡ πράξις ἢ ὅποια ἀποβλέπει στὰ ἀναγκαῖα, τὰ ἐπωφελῆ καὶ τὰ χρήσιμα ὀνομάζεται κατὰ τὴν Ἁγία Γραφή *ἔργον*. Ἡ δὲ πράξις ποὺ ἀποβλέπει σὲ ἀνώτερα ἀπὸ αὐτὰ γιὰ τὰ ὅποια ἀγωνίζονται οἱ ἐπιμελεῖς –δηλαδή, τὰ ἀναγκαῖα καὶ ἐπωφελῆ ἐν τῷ κόσμῳ–, τὰ ὅποια ἐπιτάσσονται στὴν λατρεία τοῦ Θεοῦ, λέγεται καὶ εἶναι «ἔργον ἔργων». Ἡ διάκριση δὲ τοῦ *ἔργου* ἀπὸ τὸ *ἔργον ἔργων* καταφαίνεται στὴν Ἱστορία τόσο ἀπὸ τὴν ἀναλογία μεταξὺ τῶν κατὰ Θεὸν ἔργων καὶ μὴ, ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν προθετικὴ ἀναφορὰ ποὺ δείχνουν στὸ περιεχόμενον τοῦ οἱ ἐπιμελεῖς ἄνθρωποι.⁵⁵ Κατ' ἀντιστοιχίαν ὀρίζεται καὶ τὸ *ἅγιον* εἶναι, δηλαδή, ἡ ἐνέργεια ἢ ὅποια ἔχει λόγο πρὸς τὰ «ὕψηλότερα καὶ προτιμότερα τῶν σπουδαζομένων».⁵⁶ Ἄρα, καὶ *ἀγίων ἅγιον* θεωρεῖται ὄχι μόνον ὅ,τι ὑπερέχει σὲ ἀγιότητα τοῦ ἐπαράτου καὶ πονηροῦ, ἀλλὰ ἐπιπλέον ὅ,τι θεωρεῖται «καθ' ὑπέρθεσιν ἐν ἀγιασμῶ».⁵⁷ Ἡ

55. Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, ΒΕΠΕΣ 65Α, σ. 185, 26-35: «Τάχα δ' ἂν ἡμῖν γνωριμώτερον τὸ ζητούμενον νόημα γένοιτο, ... τί τὸ ἐν τοῖς σπουδαζομένοις ἐστὶ προτιμότερον». Πρβλ. *Ἀριθμ.* 4,47: «ἀπὸ πέντε καὶ εἰκοσαετοῦς καὶ ἐπάνω ἕως πενηκονταετοῦς, πᾶς ὁ εἰσπορευόμενος πρὸς τὸ ἔργον τῶν ἔργων καὶ τὰ ἔργα τὰ αἰρόμενα ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου». Ἐδῶ σαφέστατα καὶ ἀπαιτοῦνται ὀρισμένες ἀλληγορικὲς ἀναγνώσεις ὥστε τὰ ἐγκόσμια ἐκφραστικὰ σχήματα νὰ ὑπαχθοῦν στὴν προοπτικὴ τῶν μεταφυσικῶς νοουμένων. Τὰ δύο ἐπόμενα ἐδάφια ἐπικυρώνουν τὴν ἀναγκαιότητα τῆς ἐν λόγῳ ἀνάγνωσης.

56. Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, ΒΕΠΕΣ 65Α, σ. 185, 35-38.

57. Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, ΒΕΠΕΣ 65Α, σσ. 185, 39 - 186, 2. Πρβλ. καὶ *Ἐξ.* 26,33: «καὶ θῆσεις τὸ καταπέτασμα ἐπὶ τῶν στύλων. καὶ εἰσοίσεις ἐκεῖ ἐσώτερον τοῦ καταπέτασματος τὴν κιβωτὸν τοῦ μαρτυρίου. καὶ διοριεῖ τὸ καταπέτασμα ὑμῖν ἀνά μέσον τοῦ ἁγίου καὶ ἀνά μέσον τοῦ ἁγίου τῶν ἁγίων». Γι' αὐτὸν τὸ λόγο συνεχίζει ὁ ἱερὸς Πατὴρ ἐξηγώντας ἀπεριφράστως ὅτι στὴν οὐσία διὰ τοῦ *ματαιότης ματαιότητων*